

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בוולכר

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

שילוח הקן בספירת העומר

בעמוד חשמל ברחוב על יד ביתי קיננו יונים קן בו כבר הטילו כמה ביצים ואני רוצה לקיים את מצוות 'שילוח הקן', האם אפשר לקיים את מצות 'שילוח הקן' בימי ספירת העומר?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

מקור השאלה האם אפשר לקיים את מצוות שילוח הקן בימי הספירה נעוץ בדברי הרש"ש בהגהותיו, ויש לברר במקור הדברים כיצד הם מתיישבים עם ההלכה שמצווה זו היא מצוות עשה שאין הזמן גרמא וצריך לקיימה בכל עת וזמן, וכיצד יש לנהוג למעשה כאשר מזדמן קן ציפור בימים אלו.

האר"י בעץ חיים (שער טו פרק ג) מבאר כי מצוות שילוח הקן היא לעורר את העתים ולהגביהם למעלה יותר עליונה. וכתב הרש"ש (שם בהגה) שלכן יש להזהר שלא לעשות שילוח הקן בעתים הגבוהים בלאו הכי, כגון כל יום בזמן התפילה, או כל היום כולו בספירת העומר, ומראש השנה ועד שמיני העצרת, שבהם אין ירידה גם שלא בזמני התפילה. ובזה נתקשו מאוד המפרשים והפוסקים, כיצד ניתן לבטל מצוות עשה מהתורה לשלח את האם, שלא נכתב עליה בשום מקום אחר זולת הגהה זו של הרש"ש שזמנה אינו בכל שעה.

ועיקר השאלה לפי דעת הסוברים שאם נקרא לפני האדם קן ציפור, יש 'מצווה חיובית' לשלח את האם אפילו שאין לו שום צורך בביצים או באפרוחים, ולדברי הרש"ש כאשר רואה קן ציפור בימי הספירה או מראש השנה ועד העצרת יש לו להתעלם ולא לקיים המצווה, וזה דבר קשה כיצד אפשר לבטל את המצווה לשלח את האם. אולם כפי שיתבאר דעת רוב הראשונים והפוסקים שכאשר אינו רוצה בביצים או באפרוחים אין כל מצווה לשלח את האם, ואם כן אין זו 'מצווה חיובית' לשלח כל אם הרובצת על הבנים אלא 'מצווה קיומית' שכאשר חפץ בביצים אינו יכול ליטלם אלא אם כן ישלח את האם מקודם, ואם בימי הספירה לא יקח את הביצים או האפרוחים אינו מבטל מצווה שנתחייב בה, רק שאינו זוכה לקיים מצווה חשובה זו, אך מאחר ולפי עומק

העניינים אין מתאים לקיימה בימי הספירה, יקיימנה בשאר כל ימות השנה. עוד יתבאר כי דברי הרש"ש בהגה כפי שהם לפנינו אינם כפי שיצאו מתחת ידו, שבתחילה כתב להחמיר טובא שהעושה שילוח הקן בימים אלו גם נענש על כך, אך שוב כתב ששכר מצווה בידו אך לא קיים התיקון הראוי בקיום המצווה. והכרעת ומנהג גדולי ישראל הוא שלא לרדוף אחרי קיום מצוות שילוח הקן בימים אלו, אך מי שנקרא לפניו קן ציפור בימים אלו יקיים את המצווה.

האיסור והמצווה בשילוח האם:

כתוב בתורה (דברים כב יז-יח) "כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ, אפרוחים או ביצים, והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים, לא תקח האם על הבנים. שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, למען ייטב לך והארכת ימים". בפסוקים אלו מבוארת מצוות 'לא תעשה' שלא לקחת את האם על הבנים (ספר המצוות שו, סמ"ג לאוין ק), ומצווה 'עשה' לשלח את האם (ספר מצוות קמה, סמ"ג עשין סה).

מועד קיום מצות שילוח הקן

ואיתא בגמ' (קידושין לד.) ואיזוהי מצות עשה שלא הזמן גרמא, מזוזה מעקה אבידה ושילוח הקן. ומובא כן בספר החינוך (מצוה תקמה) שמצווה זו נוהגת בכל מקום ובכל זמן ובזכרים ונקבות.

גדרי האיסור והמצווה בשילוח האם

בראשונים נשנו כמה מחלוקות יסודיות בעיקר מהות האיסור והמצווה שבשילוח הקן:

א. יש מן הראשונים שסברו שהאיסור הוא ליטול את האם והבנים יחד, ומשמע שאם נוטל רק אחד מהם לעולם אינו עובר באיסור, ולפי זה המשמעות של הנאמר 'האם על הבנים' היינו יחד עם הבנים, וכענין הנאמר 'האנשים על הנשים' או 'מצוות על מורוים', וכן פירשו רבי סעדיה גאון והחזקוני (דברים שם). וכן עולה לכאורה דעת הרמב"ם (ספר המשך בעמ' ב).

לוחה נר אקמול מקולקל ורוצה להחזיר נר טוב

לוחה משכנתה נר אקמול עבור תינוקה שלא חש בטוב, וכשבאה לפתוח את הנר ראתה שהוא נמס ומפורר ואינו ראוי לשימוש, אולם מחמת אי נעימות רוצה להחזיר נר אקמול במצב טוב, האם יש בכך חשש איסור ריבית:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

הדבר מותר ואין בכך איסור ריבית.⁵

תשלום תיווך כשהעיסקה נתבטלה ונמחקה

ברשויות המס

ראובן ושמעון חתמו ביניהם הסכם לקניית דירה, ולבסוף ראובן התחרט והסכימו ביניהם שלא להשלים את העיסקה וגם רשויות המס הכירו בביטול העיסקה למפרע, האם חייבים לשלם תיווך?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

אם על פי ההלכה נגמר המקח, חייבים לשלם שכר תיווך.⁶

דיסקים שיש בהם דברי תורה

יש ברשותי כמות גדולה של דיסקים עם דברי תורה שאני צריך אותם, האם מותר לזרוק אותם לפח או שצריך להניחם בגניזה:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

דיסקים שיש בהם שיעורים ודברי תורה, מותר להשליכם לפח ואין צורך לגנוזם, כיון שהוא מכיל אותות אלקטרוניים (שמתורגם ע"ג המסך לאותיות) ואין זה באמת דברי קודש.

להשכיר מכונת גילוח למי שאינו שומר תורה ומצוות

אני משכיר מכונת גילוח, והגיע אלי יהודי שאינו שומר תורה ומצוות, האם מותר להשכיר לו מכונת גילוח שאולי יעבור עם המכונה על איסור אם יגלח שלא כדין:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

אם אינו ידוע שיעשה בזה איסור מותר, ואם ידוע יש להחמיר.⁴

הלכה למעשה

משולחן מורנו הרב שליט"א

עקירת שן בשבת

בשבת בבוקר התנדנדה לילד שן חלבית שכבר כמעט עמדה ליפול, בעקבות כך הילד התקשה לאכול ואביו שואל האם מותר לעקור את השן בשבת כדי שהילד יוכל לאכול:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

עקירת שן אסורה בשבת¹. באופן שהשן כבר נעקרה ועומדת ליפול הדבר מותר, אך רק בתנאי שאין חשש שירד דם².

נכרית שהזיזה בקבוקי יין

עוזרת בית נכרית שהזיזה והגביהה קרטון עם בקבוקי יין שאינו מבושל סגורים, מה הדין של היין?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

יין סגור עם שתי חותמות מותר בשתייה.³

5 סמ"ע יד עובדי עבירה, אך במקום שהדבר ספק ולא ברור שוודאי יחלל שבת עם רכבו, כתב בשבט הלוי (ח"ה סימן מא) להחזיר משום שבכל ספק 'לפני עיור' ספקא לקולא (ט"ז סימן קנ"א סק"א). תשובת פני יהושע ח"א י"ד סימן ג. ובתבואת שיר סימן סו ס"ק כג), אבל אם יודע בוודאי שיחלל שבת אין להחזיר, וכן כתב בשו"ת צ"צ אליעזר (ח"א סי' ט).

6 זאת מאחר והאקמול שלוותה היה מקולקל נמצא שלא היתה כאן הלואה כלל, שהרי אקמול מקולקל אינו שווה כלום, ומה שמחזירה אקמול טוב זו מתנה בעלמא.

7 ראה מכתלי בית הדין (ח"א סי' יז). רשויות המס מוחקות את העיסקה ככל שהסכם לא עבר לבעלות הקונה בפועל, אך על פי ההלכה כל שנעשתה העיסקה חל חיוב לשלם שכר תיווך.

8 שפיר דמי, שהרי גם איסורים דרבנן ממש מקילים כשעושה לצורכו, כמו כן לאכול כדרכו כהרגלו מותר אף שהשן עלולה להיתלש וליפול, שזהו שינוי ואינו מתכוון (ראה פסקי תשובות סי' שכח הערה 80 ע"ש).

9 כל"ה הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פרק יב הלכה ד): כלי סתום מותר לטלטלו העכ"ם למקום למקום ואף על פי שהיו מתנדנד שאלו זה דרך הניסוק, העכ"ר נודל על יין ממקום למקום והוא אוזח פי הנוד בידו, בין שהיה הנוד מלא או חסר מותר, ואף על פי שהיו מתנדנד. וכן פסק בשו"ע י"ד סימן קכה סעיף ט. ולכן סוגרים בחותם בתוך חותם.

10 ראה בהרחבה בגיליון מכתלי בית ההוראה ט, לגבי להשכיר את רכבו למחלל שבת שאם יודע בוודאות שייסע ברכב בשבת יש להחמיר כשיטת רוב הפוסקים שהוא נחשב

ואין איסורו אלא מדרבנן שהוצאת הדם הו"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה, וכן נוטה הביאור הלכה (ד"ה ומצט"ק), וראה מש"כ בספר אמרי בינה (ד"ה שבת סי' ל"ב ד"ה דעת).

2 כן כתב הגר"ש וואזנר (ש"ת שכתב הלוי ח"א סי' לט), שאין כאן פסיק רישא שיצא דם, ומה שהשן מחוברת קצת לא גרע מציפורן שפירשה רובא שמותר לתולשה, עיי"ש. אמנם צריך שיהיה באופן שאכן אין חשש שייצא דם ורוב השן כבר עקורה, וראה בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' קט) שמפקפק על דברי השבט הלוי ע"פ מה שכתב בשו"ת דובב משרים (ח"א סי' טז) שהשן יונקת מהגוף ואם כן אין לדמות לדין ציפורן ששם כתב הפמ"ג שהיה"ר הוא משום שציפורן אין לו יניקה מהגוף ויתכן ששן אפילו אם מחוברת מעט יונקת מהגוף. ועל ידי שינוי ניתן להקל יותר, וכן שהילד יציאה בעצמו ודאי

1 נחלקו הפוסקים מה שורש האיסור בעקירת שן שכתב הרמ"א (סי' שכח ס"ג מקורו בארצות חיים הלכות שבת סימן של) שמותר רק על ידי אינו יהודי במצטער, והאם הדבר אסור מן התורה: המגן אברהם (שם סק"ג) וראה פמ"ג א"א סק"ג) כתב שהוא אסור מן התורה משום 'חובל לרפואה' המוריק"ש) כתב שהוא אסור מן הסימן (מא) כתב שאסור משום קוצר 'שהוא עוקר דבר מגידולי' וכן בערוך השולחן (שם ס"ג). בשו"ת אבני נזר (סי' קלא אות ה) כתב שהאיסור משום 'נזול', (וראה מנחת חינוך - סוסי השבת מלאכת קוצר ונזול, והנהיג לזרז בסק"ג). קצות השולחן סי' קלח הערה י. שהאריזת בכמה טעמים שאין עוקר דבר מגידולי רק בגידולי קרקע וזו רק בדבר שדרכו לקוף). בשו"ת מהר"ם שיק (סי' קנה ד"ה ולכן) כתב משום 'נטילת נשמה', שהשן מחוברת בגידול ועצבים ושרשים לגוף, והרי זה כחותך אבר. אבל בשו"ע הרב (שם סי') כתב שאין בזה איסור תורה

אך בשו"ת חות יאיר (סימן טז) כתב מתחילה להוכיח מהתוספות (חולין קמ: ד"ה שני) שאין מצוה אם אינו רוצה בביצים או באפרוחים. אמנם כתב שהעיקר שיש חיוב אפילו אינו חפץ בביצים או באפרוחים כלל, וכדמוכח בגמרא (שם קלט:). שדייקה ממה שנאמר 'כי יקרא' שאדם אינו חייב לרדוף אחרי קן ציפור בהרים ובגבעות כדי לקיים את המצווה, ומשמע שאם עכ"פ נקרא לו קן ציפור בדרכו חייב לשלח ואפילו אין לו שום רצון וצורך לא בביצים ולא באפרוחים. וכתב שזה נראה דיוק נכון, ושכן עולה לפי מה שכתב הזהר (תיקוני זהר השישי עמוד כג.) שיש תועלת גדולה במה שמצערם את האדם, כי אז המלאך הממונה על העופות מעורר רחמים על הציפור שצריכה לעזוב את קינה, ואז קודש בריך הוא מעורר רחמים על בני ישראל. וכתב כי הגם שמהתוספות מוכח דלא כן, הרי ראשונים אחרים לא ביארו כדבריהם וכן נראה עיקר, וכתב שלו יהי שזה רק ספק, הרי ראוי להחמיר במצוה דאורייתא. והובאו דברי החכם צבי והחות יאיר בגליון רעק"א ובפתחי תשובה (יורה דעה סימן רצב) ובאחרונים רבים, וכן תפס לעיקר בערוך השלחן (שם).

דעת הסוברים שהמצווה דווקא ברוצה בבנים

אולם החתם סופר (שו"ת אורח חיים סימן ק) כתב לתלות הנידון במחלוקת רבי יהודה ורבנן, כי לדעת רבי יהודה שיש מצוה בשילוח, המצוה היא אפילו אינו רוצה בביצים או באפרוחים, אבל לרבנן שהעיקר להלכה כדבריהם המצוה היא שאם צד את האם באיסור מעל גבי הביצים או האפרוחים יחזור לשלחה, אין כל מצוה בעצם השילוח אם אינו רוצה בביצים או באפרוחים. וכתב שכן עולה גם מהטעם שכתבו במורה הנבוכים (שם) וברמב"ם (דברים שם) שהמצוה ניתנה לצרף את ישראל להרגלים במידת הרחמים, ובוודאי אין זה רחמים לשלח את האם כאשר אין כל תועלת לא בביצים ולא באפרוחים. ושוב הביא למה שכתב הזהר הקדוש שהביא החות יאיר שמצוות שילוח הקן הוא לעורר את האימא עילאה לבכיה על גלות השכינה וישראל, וכתב שאם יש תועלת לעורר רחמים שמים, בוודאי שאין כאן איסור צער בעלי חיים, אך כתב שאין נראה כן דעת הנגלה, שהרי לפי הזהר בוודאי יש חידוש גדול בזה, שהרי מצוות שילוח הקן שייכת גם בזמן הבית שהכל עומד על מכונו ותיקונו ואין צריכים לכאורה לעורר רחמי שמים, ואילו הגמרא (חולין קלח:) תהתה מזה החידוש ששילוח הקן נוהג גם בפני הבית. ועוד כתב שלפי טעם הזהר הרי אין מקום לעורר יללה בשבת קודש, ולא נמצא בשום אחד מהפוסקים שיכתוב שאין לקיים מצוות שילוח הקן בשבת. וסיים 'אלא שאין איתנו יודע עד מה, ובמופלא ממני לא אדרוש'.

וכן פסק החזון איש (יורה דעה סימן קעה אות ב ד"ה ומכאן) והוכיח דינו מהסוגיא (חולין קמא:), וכתב לדחות הראיה שהביאו החות יאיר ממה שנתבאר הגמרא (חולין קלט:). שאינו חייב לחזור אחר קן ציפור בהרים ובגבעות לומר שאם מצא במקומו חייב אפילו אין לו חפץ בביצים או באפרוחים, כי יש לבאר זאת שהיה צד שמוטל על האדם לקיים מצווה זו פעם אחת בחייו, ולצורך כך גם לרדוף בהרים ובגבעות, ועל זה אמרו בגמרא שאינו צריך רק אם יקרא לפניו יעשה שילוח הקן, אבל לא יקרא שנקרא לפניו רק אם ירצה בביצים או באפרוחים.

ורבי חיים קניבסקי בספרו שיח השדה (ליקוטים סימן ט) הביא שכהכרעת החזון איש כן מפורש בחידושי הר"ן (חולין קלט.) ובמאירי (שם קלט:) וכן הוכיח מדברי הרמב"ם הרשב"א הריטב"א והר"ן (שם קלח:). ובספר שלח תשלח (עמוד מא) הביא כי מפורש כתבו כן הרוקח (דברים סוף פרשת כי תצא) בשם רבי שמואל החסיד 'שמצוות שילוח כשלוש הבנים, אבל אם רוצה להניח הבנים או אינו חייב לשלח', וכן כתב רבינו בחיי (דברים כב פסוק ז) 'שאינו חייב בשילוח אלא כשהוא רוצה ליקח הבנים. וכן מוכח ברבינו יונה (שם) שכתב שמצוות שילוח הקן אינה חיוב על האדם אלא רשות, והיינו שרשאי שלא לקח את הביצים ולא להתחייב'.

ועוד הביא שכן היא הכרעת הפוסקים: המקנה (קידושין מא. ד"ה מצוה), הברוך טעם (דין ד פ"א) והמנחת חינוך (מצוה תקמד) שחייב רק אם 'רוצה ליקח', וכן במרומי שדה (חולין קלט:), מהר"ם שיק (בחיבורו על המצוות מצוה תקמה) ובעיקרי דתים (סימן לב ס"ק טז), וכן כתב החפץ חיים בספרו המצוות הקצר (עשין סימן עד). וכן היא הכרעת המנחת שלמה (תנינא סימן ה ס"ק ד) וכתב בספר שלח תשלח (שם) שכן הורה לו הגר"ש אלישיב שאמנם מרוב הפוסקים מוכח דלא כהחיות יאיר והחכם צבי, אך בוודאי ענין גדול לקיים מצווה זו.

ומעתה הרי כל השאלה על דברי הרש"ש כיצד הורה לבטל את מצווה, קשה רק לפי החכם צבי והחות יאיר שיש מצווה לשלח בכל אופן גם כשאנו רוצה כלל בביצים או באפרוחים, אבל לדעת הראשונים ורוב הפוסקים שרק כאשר צריך את האפרוחים או הביצים יש להקדים לשלח את האם, הרי רשאי האדם שלא לקחת את הביצים ושלא לשלח את האם, ואין כל ביטול מצווה בדבר. ואף כי ודאי מעלה גדולה להכניס עצמו בחיוב קיום המצוות, מכל מקום יש לומר שניתנת להידחות עד אחר ימי הספירה או ישלים נפשו בקיום כל המצוות.

דעת הרש"ש

רבי שלום שרעבי זצ"ל (בהגהות השמ"ש על ספר עץ חיים לרבי חיים ויטאל שער ט"ו פ"א), ולהרחבה בביאור ההגה ראו בקונטרס קן ציפור) גופא שינה דעתו בנידון דידן, כי בתחילה כתב: 'ולכן צריך להזהר שלא לעשות מצוה זו בעת שיש לזו"ר מוחין גדולות כגון בעתות התפלה וכיוצא ולא במ"ט ימי העומר ולא מראש השנה עד שמיני עצרת וכו', כי בכל העתים האלו יש מוחין גדולות לזו"ר תמידים ואינם מסתלקים עד עבור העת ההוא, והעושה מצוה בימים ההם לא מבעי שאינו מקבל שכר, אלא שמקבל עונש ח"ו כי מגרעות נתן בחשבו שהאם רובצת על האפרוחים להניק אותם.

המצוות מצוה שו), החינוך (עשה תקמד), רש"י, ר"ן ונמוק"י (חולין עה:) ועוד. וכן נראה מהטעם שנתנו האבן עזרא, הרשב"ם והחזקוני (דברים כב שם) לאיסור שהוא משום מידת אכזריות להכחיד אם ובניה בעת אחת, וכעין מה שאין לשחוט את האם ובנה ביום אחד, או כעין מה שאין לבשל גדי בחלב אימו.

אולם ראשונים אחרים סברו שגם נטילת האם לבדה מעל בניה הוא איסור גמור, ולפי זה הביאור 'האם על הבנים' היינו מעל גבי הבנים, וכן דייק לבאר רש"י (דברים שם). וכן הוא לשון התוספתא בכל מקום 'האם מעל הבנים', וכן תירגם רבינו יהונתן (דברים שם). ולכאורה מפורש כן במשנה (חולין קמא:). 'אמר הריני נוטל את האם ומשלח את הבנים חייב', וכן פסקו הרמב"ם (שחיטה פרק יג הלכה ו) ובשו"ע (יורה דעה סימן רצב סעיף ה). ובטעם האיסור לקחת את האם מעל הבנים אף שאינו לוקח את הבנים, כתב הרמב"ם (שם הלכה ז: סמ"ג עשין סה) שמאחר והציפור עושה רצון קונה להעמיד וולדות והרגש הרחמים פועל בה להצילם ועל כן אינה עוזבת את הוולדות שלה וניתן לתפוס אותה בקל, מידת אכזריות לנצל את רחמי האם כדי לצוד אותה, אלא יש לשלח את האם ורק אחר כך אם ירצה יחזור לתופסה. [ובנידון זה מצאנו סתירות בדעת ראשונים רבים מסוגיא לסוגיא, ואין כאן המקום ליישב הדבר].

ב. עוד נחלקו הראשונים האם בכלל יש מצות 'עשה' לשלח את האם היושבת על הבנים, או שיש רק איסור שלא תיקח האם על הבנים, והעשה לשלח את האם היינו שאם לקחת את האם באיסור תחזור לשלחה, והעשה בא לתקן את הלאו וכעין מצווה השבת הגזילה. וכן משמע מדברי הרמב"ם בהקדמת המצוות של הלכות שחיטה, וכן כתב בכסף משנה (שחיטה פרק יג הלכה יט). וכן היא דעת רב נטרונאי גאון (שו"ת סימן תקלג). וכן יש לבאר לכאורה דעת רבי סעדיה גאון שלא הביא כלל למצוות שילוח כיון שהיא רק תיקון ללאו שלא לקחת (הגר"י פערלא לאוין קלז).

וכן דעת רבי יוסף בן פלט (רבו של הראב"ד, הו"ד בשו"ת הרשב"א ח"א סימן יח: המיוחסות סימן קפט) שביאר בזה מה שאין מברכים על מצוה זו, לפי שהיא תמיד באה בעבירה שלקח תחילה את האם מעל הבנים, וכן כתבו ספר המאורות (ברכות סא:), המאירי (קידושין מא:), רבינו מנוח (ברכות פרק יא הלכה ב) וכן באהל מועד (שער הברכות דרך א נתיב ב).

אמנם פשוט דברי הרבה פוסקים שיש מצוות עשה בפני עצמה לשלח את האם היושבת על הביצים או על האפרוחים, אלא שיש לבאר האם המצווה לשלח את האם, היינו כדי למנוע ממנה צער בלקיחת בניה בעודה עליהם, וכמו שכתב הרמב"ם (מורה הנבוכים חלק ג פרק מח) 'וכשישלח האם ותלך לה לא תצטער בראות לקיחת הבנים, ועל הרוב יהיה סבה להניח הכל, כי מה שהיה לוקח ברוב הפעמים אינו ראוי לאכילה, ואם אלו הצערים הנפשיים חסה תורה עליהם בבהמות ובעופות'. או שיש גזירת הכתוב לשלחה אפילו שאינו רוצה בבנים או באפרוחים כלל, ובדבר זה נחלקו האחרונים וכפי שיתבאר לקמן.

ג. עוד נחלקו הראשונים האם יש איסור לקחת את הביצים או האפרוחים מתחת האם, כי מצאנו איסור לצוד את האם ומצווה לשלח את האם, אך לא נאמר בתורה איסור מפורש ביחס לביצים או האפרוחים, אך בראשונים (רמב"ם רשב"א ריטב"א ר"ן חולין קלח:) מוכח שיש איסור דאורייתא בדבר, ובמנחת חינוך (מצוה תקמה) פירש שהוא לאו הבא מכלל עשה של שילוח האם קודם לקיחת הבנים, אבל בריטב"א (שם) כתב שהוא נלמד ממשמעות הפסוק: 'שלח תשלח את האם ואת הבנים תיקח לך', שאין לקחת את הבנים כל זמן שלא שילח את האם. ולהראב"ד המובא לקמן בסמוך יש בזה איסור דאורייתא. אולם בכסף משנה (מכירה פרק כג הלכה י) ובבית יוסף (חושן משפט סימן ריג סעיף ב ד"ה והביצים והאפרוחים) כתב בדעת הרמב"ם (שם) שלקיחת הבנים אסורה מדרבנן ואינה דאורייתא רק כחלק מהאיסור שלא לזכות באפרוחים כדלקמן, וכן משמע דעת התוספות (חולין קמ: ד"ה שני).

ד. האיסור והמצווה של שילוח האם נאמר רק בקן ציפור של הפקר הנקרא לאדם בדרכו ולא בקן המזומנת לאדם, ואינא במסכת חולין (קמא:). דעת רב יהודה בשם רב שאסור לאדם לזכות בביצים או באפרוחים כדי לעשות את הקן למזומן לאדם ולבטל בזה את המצווה, ולמד זאת בלשון הפסוק: 'שלח תשלח את האם ואת הבנים תיקח לך', שאין היתר לזכות בבנים קודם שילוח האם, להראב"ד (שחיטה ב"מ קב). הוא איסור דאורייתא, אבל ברמב"ם (מכירה שם) מפורש שהוא דין דרבנן שאין זכיה בבנים, וקרא אסמכתא בעלמא.

ה. נחלקו האחרונים האם יש מצווה לשלח את האם כאשר אין לאדם שום צורך בביצים או באפרוחים, ולכאורה לפי טעמי המצווה שלא לצוד את האם תוך ניצול רחמיה, או שלא לגרום צער לאם בלקיחת בניה מתחתיה בעודה יושבת עליהם, אין כל מקום להעלות צד מצווה לשלח כאשר אין לאדם כל צורך באפרוחים או בביצים. שהרי הוא מצער את הציפור בלא תועלת. אמנם בקבלה (תיקוני זהר השישי עמוד כג.) מצאנו שיש תועלת גדולה במה שמצערם את האם, כי אז המלאך הממונה על העופות מעורר רחמים על הציפור שצריכה לעזוב את קינה, וקודש בריך הוא מעורר רחמים על בני ישראל.

דעת הסוברים שיש מצווה לשלח אפילו אינו רוצה בבנים

בשו"ת חכם צבי (סימן פג) נשאל על ידי חכמי לובלין, האם מצוות שילוח הקן היא דווקא כאשר לוקח אחר כך את הביצים או האפרוחים, אבל אינו לוקחם אינו מקיים מצווה בשילוח האם, וכתב להוכיח שמקיים את המצווה גם אם משלח את שניהם האם והבנים. וכתב שלפי זה מה שנאמר 'ואת הבנים תקח לך' אינו חלק מהמצווה אלא רשות וכמו 'ששת ימים תעבוד' שאינו מצוה רק רשות.

זמן ונוסח הברכה

א. מברכים על הנר במוצאי שבת משום דתחילת בריאת האש היתה במוצ"ש, אך אין צריך לחזור אחרי האש כיון שאין מברכים אלא לזכר בעלמא (ש"ע ס' רחצ), והברכה ברכת מאורי האש מברכים אלא במוצאי שבת בלבד, מפני שאז הוא זמן בריאתו, ולכן מי ששכח ולא בירך או שלא היה לו אש במוצ"ש אינו יכול להשלימו אחר כך (ש"ע ס' רצט ס"ו).

ב. חז"ל תיקנו לברך על האש בשעת שמבדילים על הכוס, אולם ברכת האש אין מעכב הבדלה, ולכן אם אין לו אש או שנמצא רחוק מן האש בשעת הבדלה ולא יכול להנות ולהשתמש לאורה, יכולים להבדיל אפילו בלא ברכת האש, אלא אח"כ כשיזדמן לו חז"ל ויהנה מאורו יברך עליו (מ"ב סק"ג, ומ"ב ס' רצו סק"ג).

ג. וכן מי שאינו מבדיל על הכוס במוצ"ש, כגון שחל תשעה באב במוצ"ש או שאין לו כוס להבדיל, מברך על האש אפילו שלא בשעת הבדלה, מפני שברכת האש אין לו שייכות למצות הבדלה (רמ"א ס"א), אך אם משער שבמשך הלילה יהא לו כוס להבדיל, טוב שיברך ברכת האש יותר מאוחר על סדר הבדלה כמו שתיקנו חז"ל (מ"ב סק"ז).

ד. נוסח הברכה הוא 'בורא מאורי האש', 'בורא' בלשון עתיד ובדיעבד אם בירך 'ברא' בלשון עבר יצא, 'מאורי' בלשון רבים שהרבה גווניו יש באור השלהבת, ובדיעבד אם בירך 'מאור' בלשון יחיד יצא (מ"ב ס' רחצ סק"ב).

על איזה נר מברכים

ה. מובא בגמרא (פסחים) מצוה מן המובחר לברך על אבוקה שאורה רב, שכן לשון הברכה 'מאורי' בלשון רבים (שועה"ר ס"ד), ואם יש לו שתי נרות ומקמיר זה לזה דינם כאבוקה, אלא שיראה שיגיעו המאורות להדדי (מ"ב סק"ה), והכי נמי אם יש לו רק נר אחד גם מברך בורא מאורי האש בלשון רבים שבכל אש יש כמה גווניו (שועה"ר שם), וע"פ כוונת האריז"ל טוב להדר לברך על נר אבוקה של שועה (מ"ב סק"ה).

סוגי נרות שלא מברכים עליהם

ו. נר שהודלק בעבירה, כגון שהודלק בשבת ואפילו בבין השמשות (מ"ב סק"ו), ואפילו אם גוי הדליקו לצורך עצמו, ואפילו שיש לנו ספק אם הגוי הדליקו בשבת או לאו, מפני שתלינן שמסתמא הדליקו בשבת (מ"ב סק"ה), ואם הדליקו בשבת ע"י גוי בהיתר כגון לצורך חולה שאין בהם סכנה, או אפילו שהדליקו ע"י ישראל לחולה או יולדת שיש בהם סכנה מותר לברך עליו (ש"ע ס' רחצ ס"ה).

ז. וכשהודלק בעבירה אף בדיעבד אם בירך עליו לא יצא (מ"ב סק"ד), ודוקא שבירך עליו תיכף מיד במוצ"ש, אבל אם בירך עליו כשניתוסף לאש זו אור של היתר שטבע האש להיות ניתוסף עליו תמיד אור חדש, שאז אינו אסורה אלא משום גזירה, מחלוקת האחרונים אם יצא בדיעבד להשוע"ר (ס"א) יצא, ולמ"ב בשעה"צ (סק"ב) לא יצא.

ח. נר של עבודה זרה, וה"ה נר ממסיבת של עכו"ם שסתם מסיבת עכו"ם היא לעבודה זרה, אפילו שהודלק במוצאי שבת, כיון שהודלק לשם ע"ז אסור להנות ממנו, אך אם הדליק נר אחר מנר זה מותר לברך עליו, מפני שהשלהבת אין בו ממש, אך לכתחילה אין להדליק נר מנר כזה כדי לברך עליו (מ"ב סק"ט).

ט. נר של גוי שהדליק במוצאי שבת מאש של גוי אחר, אין מברכים עליו לכתחילה, והטעם כדי שלא יבוא לברך על נר של גוי שלא הודלק במוצ"ש שמסתמא אמרינן שהודלק בעבירה בשבת, אבל בדיעבד אם בירך יצא, משום שאיסוריה אלו אינו אלא גזירה (מ"ב סק"ב), וי"א שלעולם לא מברכים על נר של גוי אפילו שהודלק במוצ"ש מעצים ואבנים, או בשבת בהיתר (שועה"ר ס"ו).

י. אור שאינו עשוי להאיר, כגון אור של כבשן בתחילת שריפת הלבנים (ש"ע ס"א), אור של בית הכנסת שמדלקים לפני עמוד הש"ץ שהוא רק לכבוד (מ"ב סק"ל), נר נשמה של יאראציט שהדליקו לכבוד המת (שם), אור שעשוי כדי להתחמם בו (מ"ב סק"ז), נר של מתים כשמוציאים אותם לקבורה (ש"ע ס"ב), אור שמבשלים בו (קצוה"ש), נר שמדלקים לכבוד החתן (מ"ב סק"ג), ואם לכתחילה עשוי שלא להאיר, ולבסוף נמלך להשתמש בו כדי להאיר בלבד, מסתפק בזה הביה"ל (ד"ה נ) למעשה, ומסיים שטוב שיכבה ויחזור וידלקנה לפני שמברך עליו.

יא. אין מברכים על הנר אלא אם יוכל להנות ולהשתמש מהאור, ולכן כשיש הרבה אנשים ששומעים הבדלה, נמצא

שלא כולם עומדים קרוב להאש, ולכן טוב ונכון לכבות את החשמל שאז מאיר האש יותר רחוק, או שיראה להביא האש עצמו יותר קרוב להשומעים.

יב. בדיעבד אם לא נהנה מהאש אלא שעמד סמוך לו באופן שיוכל להנות ממנו יצא, כיון שכך מדיוק מלשון הש"ע (ס"ה) שכתב שיהיה סמוך לו 'בכדי שיוכל להכיר' וכו' (תהילה לדוד), והא דכתב בש"ע (ס"ו) שצריך שיהא רואה את השלהבת ומשתמש לאורה היינו שיהא ראוי ואפשר להשתמש לאורה, ובדיעבד אפילו שעמד רחוק משיעור זה ובירך אינו חוזר ומברך, כיון דברכה זו אינה משום הנאת האור אלא לזכר בעלמא שנברא האור במוצאי שבת, אולם באופן זה אם יש לו אפשרות לשמוע ברכה זו מאחרים ולצאת מהם (כה"ח סק"ב).

יג. יש עוד תנאי בברכה זו, שצריך לראות את השלהבת עצמו ושיהא האור מגולה, ורק אז נקרא ראה ולא מהני במה שיוכל להשתמש לאורו ולהכיר בין מטבע למטבע, אבל אם אינו רואה השלהבת כגון שעומד מן הצד (מ"ב סק"ט), או שהיא מכוסה בכסוי או טמונה בכלי אינו יכול לברך עליו, אך אם מכוסה בכסוי שקופה כמו בזכוכית כתב המג"א שאפשר לברך עליו, אבל המ"ב (סק"ל) כתב שלכתחילה אין כדי להקל בזה כיון שהש"ע אינו מחלק בזה ואינו נקרא שהאור מגולה.

יד. הרואה שלהבת האור כשהולך עם משקפיים, מותר לברך ולא נקרא מכוסה, משום שהמשקפיים בטלים לגופו כיון שכך דרך ראייתו, ואדרבה הראיה שלו יותר טובה עם משקפיים משתסתכל בלא משקפיים, אך אם לובש משקפיים צבעונים שמשנה מראה האור, נכון לפשטם קודם שמברך (קצוה"ש ס' צט סק"ו).

אופן הסתכלות על האש

א. כיון שאין מברכים על הנר אלא אם יוכל להנות ולהשתמש מהאור, והנאה מקרי ש"ע" האור יכול להכיר בין סוגי מטבעות הדומים זה לזה (ש"ע ס"ד), לכן נוהגים שמסתכלים בשעת הברכה בכפות הידיים והציפורניים לראות אם יוכל להנות מאורו להכיר בין מטבע למטבע כמו שמכיר בין ציפורן לבשר (מ"ב סק"ט).

ב. ויש עוד טעמים מפני מה מסתכלים על הציפורניים. א. משום שהציפורניים הוא סימן ברכה שהם פרות ורבות לעולם, והיא לסימן טוב בתחילת שבוע (מ"ב סק"ט), ב. משום שאדם הראשון קודם החטא היה לבוש כולו ציפורן וגופו היה מאיר כענני הכבוד, וכשחטא הבדיל עצמו מהאור ונשא הציפורניים רק על הידיים והרגליים, לכן תיקנו להסתכל על הציפורניים בהבדלה (כה"ח סק"ח).

ג. ומה שמסתכלים בכפות הידיים הוא ג"כ משום סימן ברכה, שיש בשרטוטי היד סימן להתברך בו (מ"ב שם), יש מי שאומר שאין הנשים נוהגים להסתכל בציפורניהם נגד הנר שהם גרמו לחטא (קצוה"ש), ולמעשה נוהגים שגם הנשים מסתכלים נגד הנר.

ד. מסתכלים על יד ימינו (רמ"א), והמנהג לכפוף האצבעות לתוך כף היד ואצבע אגודל ישים מתחת לארבע האצבעות (מ"ב סק"י), ומסתכל על הציפורניים על כף יד בבת אחת (רמ"א), ואח"כ נוהגים לפשוט האצבעות ומסתכל על הציפורניים מאחוריהם (מ"ב סק"יא).

ברכת מאורי האש לנשים

ה. הביה"ל מחדש (ס' רצו ד"ה לא) שאפילו למ"ד שנשים חייבות בהבדלה אינן חייבות בברכת מאורי האש, שברכת האש אינה שייכות להבדלה, וגם היא אינו נקראת ברכת הנהנין, ולכן הוא נחשב למצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות, אולם גדולי האחרונים חלקו על המ"ב ופסקו שנשים יכולות לברך ברכת האש, ואפילו הסוברים שנשים לא יבדילו לעצמן בשום אופן סוברים שברכת האש הנשים מברכים (כה"ח סק"ה), שלא נחשב למצוה שהזמן גרמא אלא היא ברכה לזכר בעלמא.

ו. אך 'מהיות טוב' כשאפשר לקיים דברי הביה"ל שנשים לא יברכו נכון וטוב הוא, לכן כששומעים הנשים ברכת האש מהמבדיל אל יעשו הברכה לעצמן אלא יכונו לצאת בברכתו של המבדיל, ומיתוסף כאן עוד כמה הידורים, א' מש"כ הש"ע (ס"ד) שברכת האש אחד מברך לכולם משום רוב עם הדת מלך, ועדי כדי כך חשוב ענין זה שאפילו שיגרם ע"י ברכתו ביטול בית המדרש יברך אחד לכולם. ב. כדי שהמבדיל לא יגיע לידי טעות לענות אמן על ברכת חבירו, ויהא הפסק בין ברכת הגפן לברכת הבדלה.

תפילת הדרך פעמיים ביום וההבדל שבין 'דרייבר' לאדם פרטי

סיפר יהודי אמיד ואיש עסקים המתגורר בעיר בית שמש שבוקר אחד היה עליו לנסוע לתל אביב לצורך עסקיו, והזמין דרייבר מ'כשרע נסיעות'. בדרך בירך היהודי תפילת הדרך, וכמו כן בירך הנהג, כשהגיעו לתל אביב גמר את עסקיו ובתוך שעה חזר עם הנהג. בדרך חזר לבית שמש בראותו שמדובר בנהג ירא שמים ואציל מידות, שאל היהודי את הדרייבר אם רוצה לקחתו שוב בערב לחתונה המתקיימת מחוץ לעיר הלון חזור, והנהג הסכים.

כשהיהודי נכנס שוב לרכב ויצאו מן העיר הוציא כרטיס תפילת הדרך שהיה לו בכיסו כדי לברך, אך מיד עצר אותו הנהג ואמר לו ששאל רב אם באמצע היום מגיע הביתה אם עליו לברך שוב תפילת הדרך ואמר אמר לו שפעם אחת ביום פוטר את כל היום. היהודי האמיד שגם מצוי אצלו לנסוע כמה פעמים ביום, היה בהלם. גם אני שאלתי את אותו רב, אמר היהודי, והרב ענה לי שעלי לברך שוב תפילת הדרך, האם יש כאן איזשהו טעות, התפלאל שניהם. אולם לכשנענין נראה שפסקו של הרב אמת לאמיתו ודברי שניהם צדקו יחדיו:

תשובה: הנה הלכה פסוקה היא שהיוצא לדרך מברך בתחילת היום ופטור לברך בכל שאר היום אף אם הגיע לדרך באמצע היום ודעתו לאחר זמן מה להמשיך בדרך, אינו חייב לברך שנית, וכמבואר בשו"ע או"ח (סימן ק) אין לומר אותה אלא פעם אחת ביום אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום אבל אם דעתו ללון בעיר ואחר כך נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו צריך לחזור ולהתפלל אותה פעם אחרת.

אך עדיין עלינו לדון ולומר שכל זה כשלא הגיע ליעדו הסופי, אך מי שיצא לדרך בשחרית וחזר לביתו בצהריים ולאחר הצהריים שב ויצא לדרך שמא בזה נאמר שחייב לברך שנית. ונבאר, דיש לומר שכל מה דלא חייבוהו באותו יום לברך שנית היינו משום שכל עוד מחזיק בדרך אף שעצר לחניית ביניים אין זה מפקיעו ממחזיק בדרך ועדיין תפילת הדרך שברך בשחרית פוטרתו, אבל בשב לביתו, אי אפשר להחזיקו ממחזיק בדרך שהרי שב לביתו, וכשיצא לדרך שנית מתחייב מחדש, או דמעיקר הדין אי אפשר לברך ביום אחד יותר מפעם אחת שתפילת הדרך של אותו יום פוטרת את כל הימצאותו בדרך כל היום.

בפוסקים לא דנו בשאלה זו, ואולי משום שבימים ההם שהדרכים היה קשים ומפרכים ולקח המון זמן עד שהסוס והעגלה הגיעו ממקום למקום לא קרה כאלו מקרים, אך בזמנינו מצוי מאד שיצא אדם מחוץ לעיר ברכבו וישבו בצהריים ושוב יצא מביתו לאחר הצהריים. ומפוסקי זמננו מצאתי בספר 'קריינא דאיגרת' (להגאון מסטייפלא זצ"ל) שפוסק שבכה"ג חייב לברך שנית. ומה שמובא בשו"ע שמברכים רק פעם אחת ביום היינו שעשה עצירה באמצע נסיעתו ולא כשגמר נסיעה אחת והתחיל נסיעה אחרת.

ועדיין יש לחלק בין יהודי שהולך לשני יעדים כשני פגישות שונות וכדו' לדרייבר בעצמו, מכיון שנהג אין לו יעד מסוים ונוסע כל היום כדי לפרנס את משפחתו, וזה שהגיע הביתה באמצע אינו משום שגמר עבודתו להיום אלא בדיוק היה לו נסיעה לכוון בית שמש, והחליט במקום לקנות בתחנת הדלק משהוא לנשנוש, יגיע הביתה, יאכל קצת, יקבל ילדיו מהחדר, וימשיך בדרך, אבל הוא עדיין "מחזיק בדרך" על אף שהגיע הביתה.

העולה לדגא:

כשיש לאחד שני יעדים באותו יום ועוצר בביתו, עליו לברך שוב תפילת הדרך כשיצא לדרך פעם שנייה, אך מי שעובד כנהג אין עליו לברך אלא פעם אחת ביום ויצא ידי חובתו לכל היום.

בשר וחלב על שולחן אחד עם היכר באוכל יחיד

זבולון התיישב על השולחן כדי לסעוד לסעודת הערב לחם עם גבינה, והנה הוא מבחין בצלחות עם שיירי בשר מארוחת הצהריים שנותרו עדיין על השולחן ונתעורר ספק בליבו, האם יועיל הנחת הכר בין פתו לצלחות אלו, או שמא מכיון שאוכל יחיד לא יועיל לו הכר:

תשובה: נקדים במקור האיסור המשנה בפרק כל הבשר (חולין קג): כל הבשר אסור לבשל בחלב חוץ מבשר דגים וחגבים ואסור להעלותו עם הגבינה על השולחן וכתב רש"י ואסור להעלותו "דילמא אתי למיכלנהו כי הדדי דקא נגעי ובלעי מהדדי". ובמשנה (שם קז) שני אכסנאין אוכלין על שולחן אחד זה בשר זה גבינה ואין חוששין ובגמרא אר"ה בר אמי אמר שמואל לא שנו אלא שאין מכירין אבל מכירין זה את זה אסור, ובהמשך דברי הגמרא שלא אסור אלא בתפיסה אחת וביאר רש"י לא אסור להעלות בשר עם הגבינה על השולחן, ובגמרא הקשו תפיסה אחת ס"ד אלא כעין תפיסה אחת, ובתורה"ה כעין כתב ואם יש דבר מפסיק לא הוי כעין תפיסה אחת ולפיכך נוהגין עכשיו כשהוא אוכל בשר זה אוכל גבינה מניחים לחם או קנקן להפסיק ביניהם או אוכל על מפה אחרת דהוה כעין ב' תפיסות עכ"ד. והנה בשו"ע יור"ד (ס' פח) העתיק דין זה בשני סעיפים בסעיף א' כתב אפילו בשר חיה ועוף אסור להעלותו על שולחן שאוכל עליו גבינה שלא יבא לאוכלן בבת אחת ובסעיף ב' כתב הא דאסור להעלותו על השולחן דווקא בב' בנ"א המכירים וכו' ואם עשו שום הכר וכו' מותר. מדברים אלו יש לדייק שאם אחד אוכל חלב ומונח בשר על השולחן אין בכך איסור כלל, ואפילו ללא הכר מותר אך כבר כתבו האחרונים שדין זה ודאי אינו, והדיוק אינו נכון. וכ"כ בבאה"ט (ס"ק א') בשם ספר בית הלל שאפילו ביחיד אסור להניח על השולחן.

ועתה יש לנו לדון האם אף ביחיד יועיל הכר או שמא כל ההיתר של הכר לא הוזכר רק לגבי שנים האוכלים, שכל אחד מזכיר לחבירו ולאוכל יחיד אין כל היתר מלבד הסרת הבשר מן השולחן, ומצינו למחלוקת אחרונים בזה, בשפ"א (שבת יג. ד"ה התם דעות איכא) דייק מסוגיית הגמרא שם, שהכר מועיל רק כשיש ב' סועדים, ובאוכל יחיד לא יועיל [לכאורה לשיטתו, אף כשישניים אוכלים יחד גבינה ויש בשר על השולחן לא יועיל הכר ע"ש בדבריו היטב, וצ"ע] וכ"כ בדרכ"ת (ס"ק יח) בשם כמה אחרונים, ומאידך מלשון החכמ"א (כללים, יא) משמע שפשוט לו שמועיל הכר אף ביחיד.

ונראה דיוק מדברי רש"י הנ"ל בדף ק"ז שאין חילוק בין ב' בנ"א לאחד, מכך שכתב לא אסור להעלות בשר וגבינה על השולחן, ולא כתב ולא אסור לב' בנ"א לאכול וכו' [ואף שעל פניו נראה דיוק מהגמרא שביחיד לא יועיל הכר שבמשנה הראשונה לא נכתב התר הכר ובמשנה של ב' בנ"א שם כתבה הגמ' ההתר של הכר הוא משום שבמשנה הראשונה החשש הוא שמא יגע הבשר בגבינה כדכתב רש"י (הובא לעיל)].

ויש לדון האם ההיתר שהובא בשו"ע שכל אחד אוכל על מפה שלו' הוא מצד הכר או שמא ההתר היא שנחשב כב' שולחנות ולפי"ז כשהיחיד יאכל את הגבינה על מפה נפרדת יהיה מותר, אך אחר העיון בדברי התוס' שהובאו לעיל נראה דחילוק המפה הוא רק משום הכר.

ובב"ח בשם רש"ל הביא עוד היתר שכשיש שנים רחוקים שאין יכול לפשוט ידו ולטול מאוכל חבירו, אין צורך להכר והביאו הפרמ"ג (בשפת"ג') ובבדה"ש מסתפק האם ההיתר של הרש"ל הוא משום הכר (שניכר שהמאכל הרחוק שייך לאדם השני), או שמא ההיתר הוא, משום שלא נחשב כשולחן א' כיון שמונח בריחוק, ולפי"ז התר זה יועיל אף לאדם אחד, ובמגילת ספר כ' שלהרש"ל נחשב כאילו אינם בשולחן א' ויועיל אף לאדם א', ונראה להקל באופן זה כיון שלא הוכרע שלרש"ל ההיתר מצד הכר ובלא"ה דעת החכמ"א להקל וכן מדיוק מדברי רש"י לעיל.

העולה לדינא:

באדם אחד האוכל גבינה ומונח על השולחן בשר דעת רוב הפוסקים שלא יועיל הכר, ועליו להסיר את הבשר מהשולחן, אך כשהבשר מונח בריחוק ממקומו באופן שלא שייך לפשוט את היד ולהגיע אליו, נראה להתיר. (אך כשיש שנים אוכלים יחד גבינה ומונח בשר על השולחן, לא ברור האם כאן יועיל הכר (לדעת האוסרים לעיל) וצ"ע, וצ"ע, ואולי בזכות העלאת הספק מע"ג במה נכבדה זו יתלבנו הדברים).

ושבו הכנים לסוגרים לסיום הדברים שהעושה מצוה בימים ההם מקבל עונש [וכן נדפס לפנינו, רק שהשמיטו לגמרי הסיום שנכנס בסוגריים].

אחר כך כאשר חזר הרש"ש לערוך את ההגהות כדי לשולחם אל חכמי המערב, החליף את הנוסח: 'ולכן צריך להזהר', בלשון 'ולכן ראוי שלא לעשות', ואת הסיום על קבלת העונש שהכניס בסוגרים השמיט לגמרי, ואדרבה כתב במקום זה, 'ואע"פ שאין לך מצוה שאין לה מקום המשכיל על הדבר ימצא טוב טעם'. ונראה כוונתו שהגם שקיום מצוה המבוארת בהלכה יש כאן, הענין הפנימי של המצוה אינו מתקיים כאן [ואולי הוא גם מהפך הדברים]. וממה שהזהיר בתחילה שאם ישלח ענינו, נראה פשוט שסבר שאין לעשות את המצוה כלל, ובהכרח שסבר שאין מצוה אם אינו חפץ בבנים וכדעת רוב הפוסקים, אך שוב חזר בו שאין אזהרה ועונש רק שאין ראוי לעשות כן.

ובביאור פתוחי חותם לשולחן ערוך האר"י אבן השם (יורה דעה סימן רצב עמוד רכ) כתב כי בספר סור מרע ועשה טוב למוהרצ"ה מזידטשוב ז"ע בכתב יושר דברי אמת (לובלין עמוד לח: ובמהדורה החדשה עמוד קכה) משמע דס"ל שמצות שילוח הקן ראוי לעשות אפילו בזמן גדלות המוחין ושהו' דלא כהרש"ש.

ובשו"ת אור לציון (תשובות ח"ג פרק יז הערה 1) הביא את דברי הרש"ש, והקשה שא"כ הרי זו מ"ע שהזמן גרמא, והרי בחינוך כתוב שמצוה זו נוהגת בכל זמן בזכרים ובנקבות. וכתב שאפשר שאף לפי הסוד אין זה אלא לאחר החורבן, אבל לפני כן נהג תמיד. ודבריו צריכים ביאור דהכי משום שלפי הקבלה אין לעשות משום הכי לא קיים מצווה דאורייתא, והרי בוודאי קיים את המצווה, רק שלא כיוון מעשיו על פי הקבלה, וכן תמה בילקוט יוסף (מהדורה חדשה ספירת העומר עמוד תפו סימן תצג ס"ק מז).

מצווה לרדוף אחריה

עוד ראיתי למי שכתב שאין ענין לרדוף אחר קיום מצוה זו, וכשם שאין רודפים אחרי מצוות שחיטה, אמנם לא כן דעת האר"י שבהדיא כתב (הקדמה לשער המצוות): ואפילו אותם שאינם חובה על האדם אלא בהזדמן, כגון מצות שילוח הקן שאינו מחויב לרדוף אחריה אלא כי יקרא קן צפור שהוא דרך מקרה וכיוצא בזה, על כל זה צריך האדם לחפש אחריהם ולעשותם כי כל זמן שלא השלים התרי"ג מצות שהם כנגד רמ"ח איברים ושפ"ה גידים נשמתו, הנה נשמתו חסרה מן האיברים ונקרא בעל מום ועליו נאמר כל אשר בו מום לא יגש.

ובספר שמן ששון (עץ חיים שער טו סוף פרק א) כתב: ואל יאמר אדם דמקרא מלא הוא כי יקרא קן ציפור דרך מקרה ואין לי לרדוף אחריה, לזה כתב רבינו בהקדמת שער המצוות. וסיים: ואם במצוה כזאת זוכה לכמה טובות לאריכות ימים, ולבנים זכרים כמ"ש החינוך (מצווה תקמה), כל שכן שאר המצוות, וע"ז היתה תפילתי לאל חיי, שיעזרני על דבר כבוד שמו כיר"א, ותתי לי דרדפתי אחר מצוה זו וקיימתי אותה ג' פעמים.

ואם כן גם לדעת האחרונים שאין מצוה אם אינו מבקש לעשות דבר בביצים או באפרוחים, יש מצוה להכניס בעצמו רצון לביצים או לאפרוחים כדי שיוכל לקיים מצוה חשובה זו של שילוח הקן. וממה שכתב האריז"ל שיש לרדוף לקיים מצוות שילוח הקן, מבואר שתפס שהמצוות עשה אינה רק לתקן את הלאו וכעין מצוות השבת הגזילה, אלא מצווה גמורה לשלח את האם מעל גבי הביצים או האפרוחים כאשר רוצה לקחת אותם אחר שילוח האם, וכמו שנתבאר לעיל.

מנהג והכרעת גדולי ישראל

רבי משה הלברשטאם בספרו הליכות משה (שבת חלק א סימן כ) הביא לדברי הרש"ש, וכתב כי נראה שכל דבריו נאמרו רק באופן שאין חשש שלא יוכל אחר כך גם כן לעשות את המצווה, אבל באופן שהמצווה תתבטל לגמרי מותר לעשותה. וכתב שהמנחת יצחק עשה אצלו בביתו מצוות שילוח הקן בימי העומר, והראה לו דברי הרש"ש, וגם המנחת יצחק צידד להקל באופן שיש חשש לביטול המצווה לגמרי, ועוד הוסיף לומר לו דכוונת הקבלה היא דבאלו הזמנים הנ"ל אין לחפש קן צפור, אבל אם מצא קן צפור מחויב לקיים מצות שילוח הקן. כי אין הקבלה יכול לבטל מצות עשה. וכעין זה כתב גם בביאור פתוחי חותם לשולחן ערוך האר"י אבן השם (יורה דעה סימן רצב עמוד ריט) באופן השני בכוונת הרש"ש, ובאופן הראשון כתב שהרש"ש סבר כשיטת שאין מצווה בשילוח הקן רק כאשר צריך לאפרוחים או לביצים.

וכן בכתב ספר שלח תשלח בשם הגרי"ש אלישיב (שם עמוד פט) הג"ר משה הלברשטאם והג"ר רבי יהודה שפירא, ורבי חיים קניבסקי (שם בתשובות מרבי חיים קניבסקי סימנים צו, קצ) שיש לקיים מצוות שילוח הקן גם בימי הספירה. גם בקובץ מנחת לוי (פסקי חושן נוסף עמוד פט, י"ד) שילוח הקן אות ה' עמוד שו) הביא בשם הגר"ש וואזנר דמי שנזדמן לו לקיים מצות שילוח הקן בימי הספירה מותר לקיים את המצווה. והוסיף שם (הערה 1) שאף שמובא בשם הרש"ש שלא לעשות מצוה זו במ"ט ימי העומר, מ"מ כיון שמצווה זו אינה מזדמנת בכל עת אם נזדמן לו מותר לקיימה. וכן מובא בשם הגר"ע יוסף (ספר רבנו עמוד ש"א) משום שמבואר בגמ' שאין זה מצוה שהזמן גרמא. וכן כתב בהרחבה הגר"י הלל (בקובץ מקבציאל קונטרס י) שכל דברי הרש"ש הם למבקש לקיים את המצווה בשורשיה העליונים, אבל בוודאי שקיום מצוה יש כאן בכל אופן.

יש להוסיף כי את המצווה יש לקיים בלילה בעוד שהאם יושבת על הבנים, אבל ביום אצל עופות רבים נמצא האב ולא האם, ונפסק בשו"ע (סימן רצב ס"ו) שהמצווה נוהגת רק בנקבה טהורה הראויה לאכילה, שנאמר 'והאם רובצת על הבנים'.

להלכה:

- נחלקו הפוסקים אם מצוות שילוח הקן היא מצווה חיובית, שכאשר מזדמן לפניו קן עם ביצים או אפרוחים הוא מצווה לשלח את האם מעל הבנים, ולפי דעות אלו אין לבטל את המצווה כאשר היא נקרתה לפניו, ויש פוסקים שאין המצווה אלא שכאשר הוא רוצה לקחת את הבנים עליו לשלח את האם מקודם מעל גבי האפרוחים, אך כאשר אינו רוצה את הבנים אינו חייב לשלח את האם.
- הרש"ש כותב על פי קבלה שאין לעשות את מצוות שילוח הקן בימי הספירה. על כן לא יחפש לעשות מצוה זו בימים אלו, אבל אם הזדמן לו קן צפור מותר לקיימה אף בימים אלו, ולפי חלק מהפוסקים אף מחויב לקיימה.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsleter.mechubarim@gmail.com